

Fig. 1. Ølsted. Ydre, set fra sydøst. E. M.1968

ØLSTED KIRKE

STRØ HERRED

Om kirkens forholdfor reformationen vides næsten inlet; en præst er nævnt 1452[1] og en genindvielse 1529 (kalkmalet indskrift p. 1536). I sognet lå den forsvundne hovedgård, Havelsegård, der o. 1370 ejedes af Roskildebispen[2], og på hvilken Lene Viffert (se p. 1536) 1553 fik livsbrev. 1567 talte menigheden 36 tiendeydere[3]. Kirken blev 1738 anneks til Lille Lyngby[4], et forhold, som bestod til 1933, da sognet forenedes med Kregme. Fra statskassen, der nævnes som ejer 1864, afhændedes den til nogle tiendeydere senest 1875[5], og 1. april 1945 overgik den til selveje.

Munderingskammer. 1815 indrettedes våbenhusloftet til opbevaringssted for »munderingssorter for 4. compagni af det danske livregiment til fods«[6].

Mønter. I en grav på kirkegården blev der 1878 fundet en hel del mønter, hvoraf nogle kom på private hænder. 31 monter (13 danske, 1 norsk, 1 engelsk og 16 tyske), alle fra tiden mellem 1039—1074, indgik til Møntsamlingen (fundprotokol IV, nr. 413)[7].

Sagn. Det vanlige vandresagn om grundvolden, der flyttes ved nattetide, og studene, som anviser den nye byggeplads, er knyttet til kirken[8].

Et †*kapel* i »Capel-Skoven«, hørende under Æbelholt kloster og beliggende ved Meløse, er nævnt af Thurah og Hoffman (jfr. i øvrigt p. 1417, 1507)[9].

Sognets lange vestside grænser til Roskilde fjord og dets nordøsthjørne når Arresø. Kirken ligger sydøstligt i byen, på et lavt bakkedrag, der løber ud fra

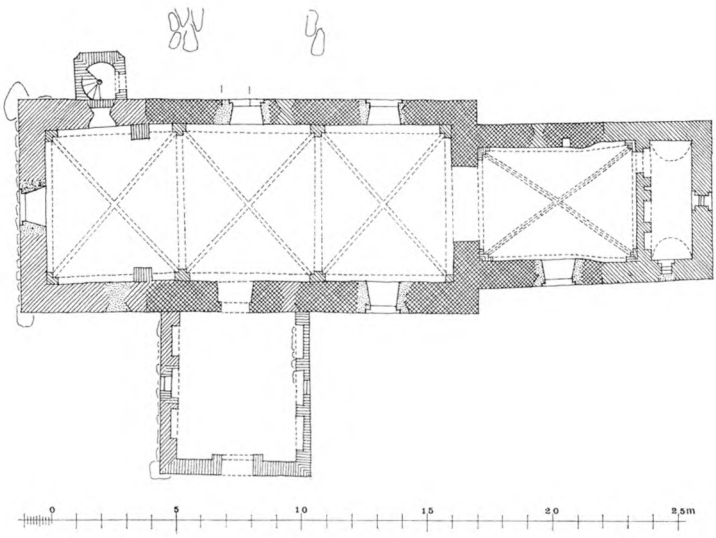

Fig. 2. Ølsted. Plan. 1:300. Målt af M. Brahde 1957. Tegnet af El.M. 1971.

åsen, Strø bjerge, og strækker sig til et mosedrag, som formentlig har været en vig af Arresø. — Kirkegården er udvidet mod øst 1888[5], men til de tre andre sider har den bevaret meget gamle grænser. I nord lå den firfløjede præstegård, hvis sydlænge stod på eller udgjorde en del af nordmuren; denne fløj blev nedrevet 1745, men er alligevel med på landsbyplanen fra 1785 (fig. 20); også andre, nu forsvundne bygninger op mod kirkegårdsmuren er vist. 1722[10] havde hele kirkegården en ringmur tækket med munketegl, og en del af denne mur, sat i kamp- og munkesten, er bevaret i vest og sydvest, hvor den udvendige højde er 1,5—2 m, den indvendige cirka en halv meter; den er stærkt flikket på de steder, hvor der har ligget bygninger, og mod vestmurens nordre halvdel er der rejst tre støttepiller. Muren står nu hvidtet og teglhængt ligesom den yngre kløvstensmur i sydøst. Øst og nordsiden har levende hegn.

Indgange. Ud for tårnets sydvesthjørne findes en køreport med låge mellem tre hvidtede piller af munkesten, der må være rester af en muligvis middelalderlig portal; på indersiden har pillerne fals for lågefløjene. En fodgængerportal med fladrundbuet åbning ud for våbenhuset i syd stammer sikkert fra 1722. Dette år omtales en låge i nord til præstegården og en i øst[10].

†*Kirkeriste.* En gammel rist i østlågen er omtalt 1722[10], og nye egerammer til to riste anskaffedes 1825[6].

Et †*halsjern* uden lås er nævnt 1764[11].

En bygning med *ligkapel* og redskabsrum er i nyere tid rejst på kirkegårdens østudvidelse. 1968 er redskabsrummet omdannet til fyrrum.

†*Kirkelade.* 1614[12] opføres indtægt af kirkeladen, der synes at have været udlejet til beboelse[13]; godt 100 år senere, 1726[10], var den stadig udlejet. Laden

Fig. 3. Ølsted. Ydre, set fra nordvest. Hude fot.

var formentlig en af de bygninger, som på landsbyplanen er vist syd og vest for kirken (fig. 20).

†*Tømret klokkehus.* Som nordligste ankerbjælke over tårnets mellemstokværk (p. 1533) ligger en hjørnestolpe fra et klokkehus, der formentlig har været i funktion, indtil tårnet rejstes over skibets vestende i begyndelsen af 1600'rne. Stolpen er som et par tilsvarende i Esbønderup (p. 1012, fig. 3) forsynet med blade for to sæt krydsbånd, men kun taphuller for et sæt løsholter; sømspor antyder en udvendig træbeklædning.

Et †*kalkhus* er nævnt 1661[14]; det nybyggedes i tommer og otte fag langt 1713[15]; antagelig var det identisk med det 1726 omtalte materialhus[10]. En †*kalkkule* ønskedes 1869 flyttet fra »indgangen« (våbenhuset?) til et sted, hvor der tidligere havde været en bygning (kalkhuset?)[5].

Kirken består af romansk kor og skib, en vestforlængelse, formentlig fra o. 1400, og en noget yngre korforlængelse, som også rummer et sakristi. Fra middelalderen stammer tillige våbenhuset, der dog i sin nuværende form er fra begyndelsen af 1600'rne ligesom tårnet oven på vestforlængelsen. Et tøm-

ret klokkehus og muligvis et nordre våbenhus er forsvundet. Orienteringen har stor afvigelse til syd.

Kirkens ældste del, kor og skib, er opført af større og mindre, fortrinsvis *rå kampesten* i jævne skifter mellem *kvaderhugne* hjørner, som alle er nogenlunde intakte trods senere udvidelser. Murene står på en rå *sokkel,* et skifte højt under koret og to under skibet. *Kridtsten* iblandet enkelte *frådsten* er benyttet til døre, vinduer og korbue. Bag våbenhuset ses overfladebehandlingen med bredt udstrøgne fuger af en jævn, fast mørtel, hvori der er ridset *kvaderfuger* (»kvaderhøjden« er 20—30 cm); koncentrisk med syddørens rundbue markerer en falsk fuge et krumhugget stik. Senere er muren blevet dækket med et groft, hvidtet pudslag. Overvæggene står med jævn og glat, men ikke glittet puds.

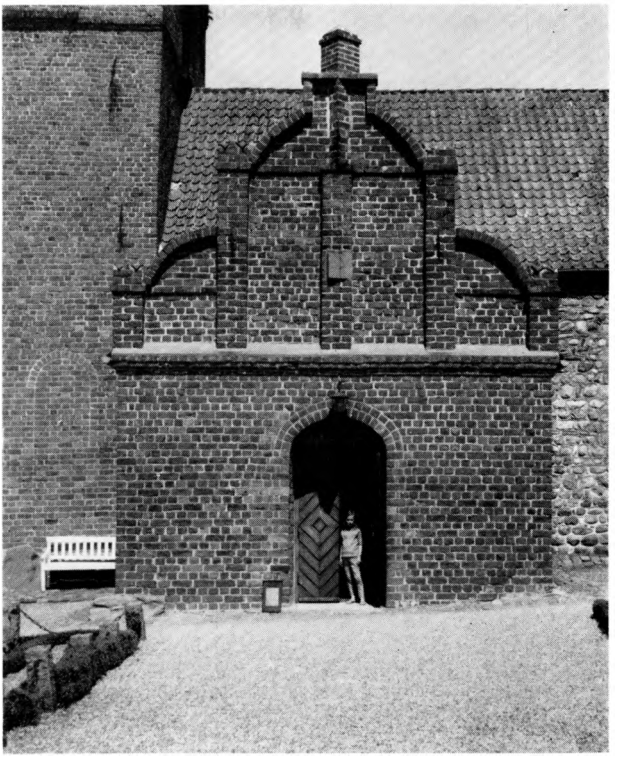
Vinduer og døre. Alle langmurenes højtsiddende vinduer er helt eller delvis bevaret i tilmuret stand ligesom norddøren. Karmenes kridtsten er nogenlunde regelmæssigt firhugne og stikstenene kileformede (jfr. fig. 3). Korets nordvindue måler udvendig 118x68 cm, og det vestre af skibets 152x85 cm. Den rundbuede syddør med svagt forsænket *tympanonfelt* har mod kirken smige karme og dybtliggende, muret spejl, som hviler på en kraftig planke; den retkantede lysning (sml. dørfløj nr. 1) er 246x112 cm, dørens indvendige mål 330 x 145 cm. I norddørens østkarm er *indridset* forskellige navne, initialer og årstallet 1607.

Indre. Den store, runde korbue har kragbånd med hulkantet underside. I korets nordvæg, nær den forsvundne østmur, er der en retkantet *gemmeniche.* De gamle trælofter har ikke efterladt sig spor, og det er derfor sandsynligt, at bjælkerne har ligget på murkronen. — Den bevarede taggavl over triumfmuren er dækket af nyere puds og hvidtning.

Tilføjelser og ændringer. Vestforlængelsen, antagelig fra o. 1400, er opført af røde munkesten iblandet enkelte gule (ca. 27,5x12,5x8 cm) samt kampesten fra skibets vestgavl. Vestmuren står på en syld af rå kamp, og under hjørnerne ligger store sten, mens sydmuren har en ret høj syld af kløvede sten. Et blændet sydvindue og et nordvindue, som er tilmuret i ydre murflugt, har begge rundbuede halvstens stik udvendig. Nordvinduet har smige karme og lysningskant af løbere som et romansk vindue, men indvendig er det dækket af et fladbuet stik, og dets karmsmige er »knækkede«, således at de skærer indervæggen i ret vinkel ganske svarende til vinduerne i Torups korforlængelse (p. 1641), der må dateres til o. 1400; lysningsmålet er 132x64 cm. Lidt af forlængelsens taggavl indgår i tårnets vestmur. — Det indre må en tid have stået med fladt loft som resten af skibet.

En af vægpillerne i det *forlængede skibs tre hvælvfag* bærer en kalkmalet indskrift om kirkens genindvielse 1529 (sml. p. 1536). Om denne genindvielse skyldtes hvælvslagningen og/eller korets nedenfor omtalte udvidelse kan ikke

Fig. 4. Ølsted. Våbenhus (p. 1532).

E.M. 1968

afgøres med sikkerhed. Den middelalderlige udformning af murene i korforlængelsen og det samtidige sakristi stemmer godt med en førreformatorisk datering, hvilket derimod ikke gælder korets hvælvinger. Spor af hvidtelag på overvæggene i korets østende tyder da også på, at rummet har stået uden hvælv i adskillige år. 1529-indskriften skal efter 1553 og senest 1579 være blevet dækket med en ny dekoration[16], som det er nærliggende at sætte i forbindelse med korhvælvets indbygning.

De tre hvælv i skibet hviler på spinkle vægpiller, spidse skjold- og gjordbuer og retkantede halvstensribber, der i pillernes vederlagshøjde træder frem i fuld bredde. Flere kappesvikler har et spygat (afløbshul for regnvand). — Samtidig med hvælvslagningen synes skibet at have fået nyt tagværk (p. 1534) og formentlig en stejlere rejsning.

Korforlængelse og sakristi. Det er nævnt, at ydermurene muligvis er middelalderlige, og at den senere indbyggede korhvælving kan stamme fra 1500'rnes tredie fjerdedel. Murværket er forneden af rå kamp (fra korgavlen) og derover af røde munkesten afstribet med tre kridtstensbånd. Taggavlen har syv højblændinger og et tilsvarende antal kamtakker; midtblændingen er falset og foroven afsluttet med en cirkelblænding, mens de øvrige blændinger har tvillingspærstik på hængestav. — I sydmuren, lidt øst for det gamle kors hjørne,

har der tilsyneladende oprindelig været et vindue til korrummet. Noget østligere ses et lille, udvendig blændet vindue svarende til et i østmuren. De er begge fladbuede og falsede, og de hører sammen med sakristiet, der er indrettet i forlængelsens østende og overdækket med en rundbuet *tøndehvælving.* Nordligt i skillemuren til koret er der en fladbuet, falset dør (sml. dørfløj nr. 2), og syd for denne findes en lille og meget slank, fladbuet *skabsniche* samt to større (sml. skabe p. 1551). I nordmuren er der en primitiv *piscina,* dannet af en munketagsten, som springer lidt frem for væggen; udvendig fremtræder piscinaen kun som et firkantet hul.

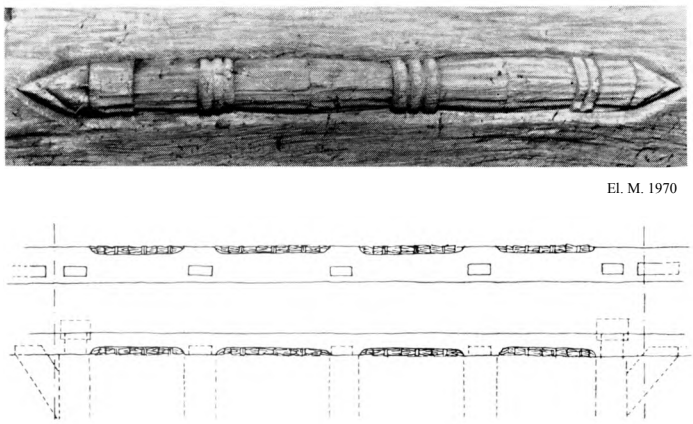
Korfagets krydshvælving synes som nævnt at være indbygget efter reformationen. Hjørnepiller og skjoldbuer er halvstens, de første forsynet med et kraftigt fremspringende kragbånd (hulled over kvartrundstav og platte), der føles præget af renæssancetiden ligesom de voldsomme ribber, der har en meget bred, flad ryg og karnisprofilerede sider. Kapperne er meget indskårne og skyder op i tagrummet med enorme bukler.

Det store *våbenhus* (fig. 4) foran syddøren har middelalderlig vestmur af munkesten i munkeskifte. De to andre mure er fornyede eller skalmurede med store sten i krydsskifte, og gavldekorationen tyder på, at det er sket i begyndelsen af 1600'rne, da tårnet opførtes (p. 1533); i østmuren er der rudemønster af hårdtbrændte kopper, og begge llankemure har gesims af et udkragende savskifte under retkantet led. Taggavlens fodlinie markeres af et bånd, der består af kvartrundstav mellem to retkantede led; det øverste skiftes skrå overside danner sål for gavldekorationen, som ved lisener er delt i fire blændingsfelter; hver blænding er overdækket med et kvartrundt binderstik, der sammen med sidelisenernes bryn og midtlisenens diagonaldrejede toptinde skaber den »svungne« gavlkontur. En vandret deling af gavlen er betonet ved en ændring af blændingsdybden i niveau med lisenernes bryn og stikkenes vederlag.

Vestvæggen har to fladbuede, middelalderlige spareblændinger og mellem dem en større rundbuet, som snarest hører sammen med østmuren og dens tre store, rundbuede blændinger. De to midtblændinger brydes af et lille, fladrundbuet vindue med halvstens stik og prydskifte af kopper; et tilsvarende bueslag findes over den i siderne udvidede dør. Det er svært at afgøre, hvilke detaljer der stammer fra tiden o. 1867—70, da man i forbindelse med en restaurering ønskede våbenhuset (med undtagelse af østmuren) bragt tilbage til »den gamle stil«[5]. Sidstnævnte år istandsattes og maledes bræddeloftet.

Ved tagrummets indretning til munderingskammer (sml. p. 1527) indsattes i gavlen et par lemme, hvis spor nu er udslettet.

Tårnet. Gavlenes udformning er så lig våbenhusets, at den samme mester må formodes at have arbejdet på begge tilbygninger. Ud fra tårnets næsten tvillingagtige lighed med Skævingetårnet fra 1614 kan denne mand næsten

El. M. 1970

Fig. 5. Ølsted. Ornament på bjælke, over tårnets mellemstokværk og skitse af bjælken, set fra to sider. 1:50. Målt af El. M. 1971. (p. 1533).

med sikkerhed udpeges som Bastian murmester fra Helsingør (sml. Skævinge p. 1460), og dermed ligger opførelsestiden nogenlunde fast. Som i Skævinge er tårnet rejst over skibets vestforlængelse og således, at østmuren bæres af en kraftig spidsbue, der udspringer fra to store piller, som udgår fra gulvet og gennembryder de ældre hvælvkapper.

Materialet over forlængelsens murværk er store, røde teglsten i krydsskifte, og fugerne er trukket med huljern. Bag det yngre trappehus ses den formentlig oprindelige †*arvebehandling,* en ret lys, rød kalkfarve afstreget med hvide fuger.

Det mørke mellemstokværk har i nord en rundbuet dør med binderstik omsluttet af fladskifte; døren må have været tilgængelig ad en †*fritrappe.* Fra stokværket blev der 1775[10] brudt en uanselig åbning til skibets tagrum. Ankerbjælkelaget over stokværket består af genanvendt egetømmer. Den nordligste bjælke har været hjørnestolpe i et fritstående (?) klokkehus (p. 1529). De to sydligste bjælker hører sammen og må have siddet i bindingsværksagtig konstruktion på fire fag svarende til fire ens ornamenter på kanten af den ene og fem taphuller (jfr. fig. 5); det er nok tvivlsomt, om denne konstruktion har hørt til kirken.

Klokkestokværket, hvis gulvniveau markeres af en kordongesims (retkant over kvartrundt led), har mod vest to glamhuller og til de andre sider et tvillingdelt, alle med rundbuede halvstensstik og prydskifte af kopper. Flankemurene har savsnitgesims, og de nord-sydvendte taggavle har blændingsdekorationer og svungne konturer som på våbenhuset.

En stor reparation af kirke og kirkegårdsmur 1722 omfattede også tårnets sydmur og -gavl samt hulstenstaget; det udførtes ifølge kontrakt af 19. januar af murmestrene Laus Eriksen, Anders Jacobsen og Søfren Søfrensen[10]. 1793 blæste nogle kamme ned og sønderslog våbenhustaget[17].

Trappehuset er opført af store, røde teglsten (foran vestforlængelsens nordvindue); det er stærkt præget af gentagne reparationer, bl.a. 1832[18], da man

Fig. 6. Ølsted. Indre, set mod øst, M.L. J. 1970

havde planer om at nedtage bygningen til grunden. Den krones nu af en kraftig, dobbelt savsnitgesims og et valmtag, som begge må være betydelig yngre end 1718[15], da taget og de nedblæste vindskeder repareredes.

†*Nordre våbenhus?* Kampestensfundamenter iagttaget ved indlægning af varme 1968 kan stamme fra et våbenhus.

Tagværkerne over kor, skib og våbenhus er af fyr og opsat 1775[10] i forbindelse med salg af blytaget på auktion »efter foregående publikationer i gazetterne«. I skibets tagværk er der anvendt ældre egetømmer, hvoraf noget stammer fra en langstol, som må være opsat i forbindelse med indbygning af de tre hvælv.

Større istandsættelser. Ved den omfattende reparation 1722 var der foruden de p. 1533 nævnte tre murmestre beskæftiget tømmermand Jens Rasmussen, Hillerød, beslagsmed Hans Jørgensen, St. Havelse, samt blytækker og glarmester[10]. 1830[18] gennemførtes en ny hovedreparation; et antal vindueshuller, der svarer til det nuværende, udvidedes og forsynedes med smedede jernrammer, hvoraf de fem var spidsbuede. I årene efter 1867, da tårn og våbenhus ønskedes restaureret i gammel stil, må der også være sket noget med de andre bygningsafsnit, bl.a. en udspækning af kampestensfugningen, som 1871[5] om-

Fig. 7. Ølsted. Indre, set mod øst før korgitrets fjernelse. M.M. 1922

tales som afskallet. Et stengulv i stolestaderne, lagt 1827[6], blev 1873 udskiftet med brædder[5]. 1882 opsattes en kakkelovn.

Kirken står i blank mur, med tage af røde vingetegl og vinduesrammerne af jern med blyindfattede ruder. Et brolagt fortov stammer fra 1861[5]. Det indre præges af en istandsættelse 1957 (arkitekt Marinus Andersen); 1968 fornyedes centralvarmeanlægget (arkitekt P. Thorsen) og i forbindelse hermed omlagdes de ældre gulve, der er af store, gule fliser i koret, af gule sten på kant i våbenhus, tårn og midtgang og af brædder i stolestader og sakristi.

Solur, kvadratisk skive med viser, men uden angivelse af inddeling, der formentlig har været påmalet; 1863[5] ønskedes soluret restaureret. På våbenhusets gavd (sml. fig. 4).

KALKMALERIER

Prøveafdækninger 1902 på vægge og hvælv tillige med de bevarede rester viser, at kirken har haft kalkmalede dekorationer fra såvel romansk som gotisk tid, fra renæssancen og ned til 1746. — Bevaret er nu kun en indvielsesindskrift fra 1529, Lene Vifferts billede med fædrene og mødrene våben fra 1553—64(79) samt til dels dekorationer og indskrift fra 1746. I hvælvingerne fandtes ingen spor når undtages, at gjord- og skjoldbuer samt til dels ribber syntes strøget med grålig kalkfarve, enkelte steder med linie-inddeling (kvadermaling?).

1) (Fig. 8a) 1529. På sydsiden af den nordre hvælvingspille mellem skibets to østligste hvælv, malet i mandshøjde på et hvidtelag med okkergul farve. Indskrift med minuskler: »anno d(omi)n[i] 1529 die om(nium) sancto(rum) reco(n)ciliata est eccle(si)a ølstedæ cv(m) duob(us) alta(ri)b(us) (ibi)dem (per) [rev]erendu(m) p(at)rem d(omi)n(um) And(re)am mus« (»i Herrens år 1529 på allehelgens dag er denne kirke i Ølsted genindviet med to altre sammesteds ved den ærværdige fader hr. Anders Mus«). Verbet reconciliare, egentlig genforsone, antyder muligvis, at genindvielsen skyldes en ikke oplyst vanhelligelse af kirken. Anders Mus var biskop i Oslo fra 1506 til 1521, da han resignerede; men han vedblev at bære titel af biskop[19].

Indskriften blev kendt af Nationalmuseet 1902, men havde da længe stået fremme[20]. 1919 afstedkom den nærstående kakkelovn en mindre brand, og ved slukningen løb sodblandet vand ned over indskriften, der blev så medtaget, at den måtte opmales af nyt på grundlag af et tidligere taget fotografi (fig. 8a). 1953 blev den renset.

2) (Fig. 8b) 1553—64(79?). På skibets nordvæg, længst mod øst. Maleri af Lene Viffert (jfr. p. 1527) med hendes fædrene og mødrene våben, Viffert og Ulfstand. Hun var datter af Tønne Tønnesen Viffert og Christine Ulfstand og fik 1553 som Jakob Sehesteds fæstemø livsbrev på Havelsegård efter ham; han døde 1564, hun 1579[21].

Lene Tønnesdatter Viffert, der er fremstillet stående, holder i begge hænder en bog foran brystet; hun er iført en højhalset, fodsid, sort, stormønstret kjole (fødder og jordsmon forsvundet), hvorover hun bærer en kort, løstsiddende kåbe med vide ærmer og bred, ligeledes sort men gulbræmmet, udfaldende krave. Det gule hår dækkes delvis af en lille, sort, vistnok fjerprydet baret. Restaureret 1902, genrestaureret 1953, ved hvilken lejlighed figurens fødder og jordsmonnet fjernedes, »idet en afdækning viste, at her var tale om en nymaling, som afveg meget fra de underliggende, oprindelige fragmenter.«

3) (Fig. 9) 1746. På skibets sydvæg, omkring døren og den del af det romanske vindue, der her er synligt under skjoldbuen. Dekorationen, der følger dørens og vinduets sider og rækker ind i lysningen, består af vekslende doden-

Eigil Rotlie 1902 M.L. J. 1970

Fig. 8a—b. Ølsted. Kalkmalerier, a. Indskrift 1529. b. Lene Viffert med fædrene og modrene våben (p. 1536).

koprøde og (større) rødmarmorerede kvadre. Del tilbagetrukne tympanonfelt synes at have fået en samtidig udsmykning med sorte penselstrøg, hvis forløb dog ikke kunne erkendes på grundlag af de levnede rester. Langs vinduets underkant og lige under undersidens kvadre er malet trekantfelter tæt belagt med skæl-ornamenter.

Umiddelbart over døren er malet det som fig. 9 afbildede skriftfelt (nu, 1971, næsten helt afskallet), med fraktur og skriveskrift udført i dodenkoprødt. Topfeltet er belagt med lys, rød farve. Indskriften lyder: »Anno 1716 er denne Kerke Bleven Vittet og Malet PAS ELS« (kirkeværgernes initialer?). Afdækket og restaureret 1953, genrestaureret o. 1960 (sml. Torup 1747, p. 1652).

†*Kalkmalerier.* 1) Romansk (?). På korbnens underside. Kantborter af vekslende gule, hvide og røde firkanter; ubestemmelig udsmykning i midtpartiet. Afdækket og overkalket 1902—03.

2) Romansk ff. På korets nordvæg. Ved nedtagning 1949 af den lille sidealtertavle (p. 1540) fremkom et indvielseskors og en tæppelignende dekoration. Korset, ca. 207 cm over gulv, var jernrødt og okkergult; på et kalklag herunder fandtes en indridsning for et andet eller for dette kors. Tæppedekorationen, 173 cm over gulv, var malet gråt i gråt; et sådant tæppe skulle efter kirkeværgens udsagn engang have strakt sig gennem hele skibet. — 1902 afdækkedes på korets nordvæg en frise med en gul trebladsranke mellem røde borter.

3) Gotisk, fra før overhvælvningen (jfr. p. 1530). I østfaget på skibets nordvæg afdækkedes 1902 en ca. fire alen høj, »ganske godt bevaret« *Christophorusfigur*; hovedet og det meste af Jesusbarnet på hans skulder var dækket af den senere murede skjoldbue. Overkalket 1902—03.

4) Renæssance. I midtfaget på skibets nordvæg afdækkedes 1902 »en Skriftlinie med sorte store latinske Bogstaver i en malet Indramning med Karakter af 17de Aarh. Malingen sad paa et uhyre løstsiddende Hvidtekalklag, der omtrent fuldstændig faldt af.«

5) På sakristiets vægge og hvælv skimtes forskellige rankeslyng gennem nyhvidtning fra 1970.

6) Præsterække, se p. 1553.

INVENTAR

Oversigt. Næsten alle stilperioderne er repræsenteret blandt kirkens inventar, omend middelalderen må nøjes med den romanske granitfont og et unggotisk krucifiks fra o. 1250; det sidste hører på den anden side til blandt de allerfineste på Sjælland.

Fra tiden kort for reformationen hidrører en lille nederlandsk fløjaltertavle, et serieprodukt til eksport. Nogenlunde samtidig med denne tavle er det nederlandske dåbsfad. Alterkalken er fra 1580'erne.

I præsterne Christen Pedersen Coldings og efterfølgeren Peder Christensen Arreboes tid (jfr. epitaf og gravsten) sker der store fornyelser. Først får kirken en ny klokke (den ældste fra 1590), dernæst kommer altertavlen til o. 1600 samt alterstagerne; prædikestolen leveres o. 1610—15 af Bernt snedker i Slangerup, pulpituret, der nu er brystningspanel for orgelværket, opsættes 1618, mens prædikestolshimlen er dateret 1628. Formentlig er det også Arreboe, der har været initiativtageren til det nedtagne korgitter og det nye stoleværk, som ganske svarer til stolene i Torup, der blev opsat 1627. Blandt senere tilkomne ting kan nævnes dørfløjen med Frederik Urnes navn og årstallet 1638, alterskranken 1747, den yngste klokke 1766 og pengeblokken fra 1793.

Alterbordet består af glatte brædder. Måske er det gamle, murede bord brudt ned 1867, da synsprotokollen 1860 nævner, at skranken for alteret er temmelig indskrænket for den store menighed; i tilfælde af en udvidelse heraf, som er

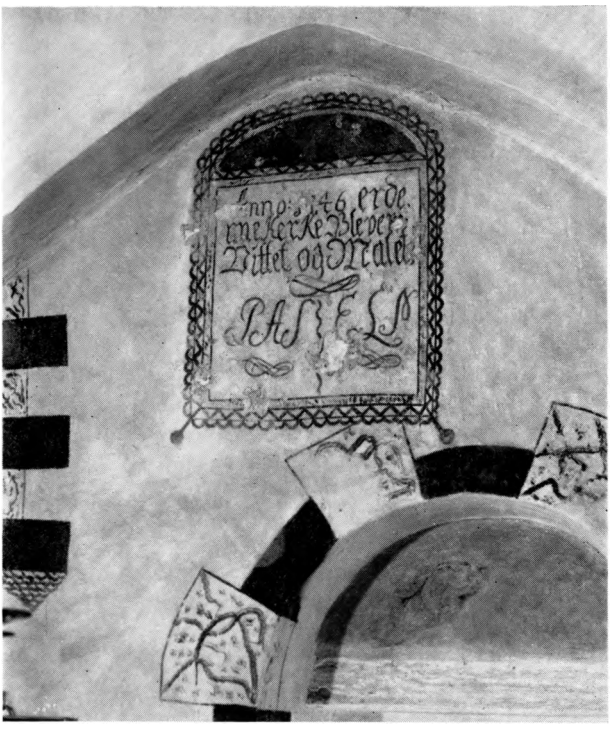

Fig. 9. Ølsted. Kalkmaleri 1746 (p. 1536).

Egmont Lind 1953

ønskelig, bør altret, der står skævt for gangen, anbringes lige. Synet for 1867 konstaterer: er under arbejde[5].

†*Sidealtre.* I den p. 1536 behandlede kalkmalede indskrift nævnes, at kirken 1529 genindviedes »med to altre«. Formodentlig hentydes til de to normale sidealtre i skibets østhjørner. Sml. sidealtertavle (p. 1540).

Alterklæde. Blåt silkefløjl uden ornamenter; er fastsømmet på alterbordets tre sider.

Blandt de i regnskaberne omtalte †*alterklæder* kan nævnes, at der 1620 var et rødt damaskes[12], 1662 tales om et rødblommet (dvs. -blomstret) af fløjl[14], og 1751 var det nye alterklæde af karmoisinrødt plys med sølvgaloner samt det kongelige navn, kronet og med årstal[10]; alle senere alterklæder har været røde.

Altertavle (fig. 10) i højrenæssance fra o. 1600, af normal opbygning, men med fire malerier i storfeltet, der flankeres af glatte søjler med prydbælte og diminutive bladkapitæler; det deles lodret af en tilsvarende, mindre halvsøjle, der bærer en tværgående profilliste og herover af en kanneleret pilaster med beslagværksprydbælte og joniserende kapitæl. De kraftige storvinger har i deres bladornamentik mindelser om ungrenæssancens fyldige akantusværk, og kantlistens spiral ender forneden i et draperet kvindehoved med et fantasifuldt hovedtøj. Tørt beslagværk om diamantbosser karakteriserer de tre postamentfremspring, og ligeså tor er ornamentikken i topvingerne og på topfeltets flan-

kerende hermeskafter; måske har topfeltet oprindelig indeholdt et rigsvåben som altertavlen i Karlebo fra 1597 (p. 891) eller måske Christian IV.s kronede navnetræk(?).

I de kvadratiske billedfelter er der malerier på træ, 52 x 48 cm, af (foroven) Korsfæstelsen og Opstandelsen med deres korresponderende gammeltestamentlige scener, Kobberslangen og Jonas, der udspyes af hvalfisken, alle efter samtidige stik, stærkt opmalede 1860[22], da tavlen restaureredes; 1873 var det kun træværket, der blev »renset, malet og forgyldt med ægte guld«[23]. Tavlen står nu egemalet med forgyldning på ornamenterne (Webers?).

Sidealtertavle (fig. 12) fra første halvdel af 1500'rne, lille, tofløjet tavle med malerier (midtstykket kun 101x69 cm), et nederlandsk serieprodukt (jfr. nedenfor). Mens midtstykkets egeramme med den svungne og brudte overkant samt østre fløj kun er delvis fornyet med fyrretræ, er hele vestre fløj med de afvigende profiler helt fornyet i fyr ved en tidligere istandsættelse, hvorom der intet meddeles i regnskaberne; fløjene har oprindelig hver haft to hængsler, der ved den omtalte restaurering er blevet erstattet af tre messinghængsler. Malerierne er udført på ganske tynde træplader, midtstykkets knap en cm tyk, østfløjens endnu tyndere, mens vestfløjens plade har været udsat for afhøvling på bagsiden; malerigrunden er et forholdsvis tyndt kridtlag.

Malerierne forestiller Golgatha flankeret af Korsbæringen og Gravlæggelsen, formentlig udført på grundlag af samtidige stik[24]. I Golgatha-scenen ses Kristus på korset mellem de to røvere; den onde røver, der vender ryggen til og hænger i den krampagtige stilling, som slog igennem i Golgatha-malerierne i århundredets begyndelse, er rødhåret og meget mørk i huden. Over frelseren ses Gud Fader i skyer. Ved korsets fod knæler Maria Magdalene i blegrød kjole med sorte underærmer og blågrå, gulkantet overkjortel, mens salvekrukken, et lågbæger i tidlig renæssanceform, står foran hende; ved hendes side knæler en anden kvinde i bøn, klædt i grøn kjole med røde underærmer og gråviolet slag, der er trukket op over hovedet, så det til dels dækker det lave hovedtøj. Til venstre for Jesu kors står Maria mellem Johannes og den tredie Maria (fig. 11). Jesu moder er i blågrå, gulkantet overkjortel og gråviolet kjole, mens den tredie Maria er iført gul kjole med grønne underærmer og rød overkjortel med stor krave; Johannes, der er rødhåret, har rød underklædning og karminfarvet overklædning.

Til højre for Jesu kors står høvedsmanden i »antik« rustning og hjælm samtalende med en turbanklædt kriger, der bærer en karminfarvet kappe over sin grå kjortel og støtter sig til et antikiserende skjold med gulmalede ornamenter. I billedets mellemgrund, med store træer, ses vagtmandskabet til hest og folk, som er på vej mod Jerusalem, der ligger i baggrunden omgivet af tårnforstærkede mure under den blå himmel.

Fig. 10. Ølsted. Altertavle (p. 1539), Hucle fot,

Korsbæringen i venstre fløj viser Kristus segnet under korset, som han just har båret ud gennem byporten, hvori Maria og Johannes nu står; to bødler slår ham, mens en turbanklædt mand blæser i en snoet trompet; til Simon af Kyrene er der ikke blevet plads. I østfløjens gravlæggelsesscene lægger de turbanklædte Nikodemus og Josef af Arimathæa det afsjælede legeme i den renæssancedekorerede stensarkofag, mens Maria og Johannes ser til; i baggrunden Jerusalem. Af bagsidens malerier er der kun bevaret to små kridtgrundspletter med orangegul farve. Rammerne er sorte med forgyldte led.

Tavlen istandsattes 1949 i Nationalmuseet[25]; ældre overmalinger fjernedes, hvor de lå over originale farver. Den gamle maling var i det hele velbevaret (bedst i østfløjen), ansigterne næsten urørte, men mange reparationer i landskab og især i buskadsværket. På korets nordvæg.

En ganske tilsvarende tavle hænger i Vindeby kirke på Lolland (DK. Maribo p. 522), og et tredie, hårdt restaureret eksemplar blev 1966 solgt ved en

N. J. Termansen 1949

Fig. 11—12. Ølsted. Sidealtertavle. 11. Detalje af tavlens midtstykke, forestillende Jesu moder og den tredie Maria, sml. 12 på næste side (p. 1540).

auktion i København[26]. De tre tavler giver således et godt eksempel på det i øvrigt velkendte forhold, at store malerværksteder seriefremstillede arbejder med eksport for øje.

Altersølv. Kalk (fig. 13) fra 1580'erne, med bæger fra 1867. Sekskantet fod med fodplade, standkant med række af palmetagtige blade, sekskantet skaft med råt graverede »firblade«, rund, fladtrykt knop med drevne bukler og liljeornamenter samt seks rudeformede fremspring med versaler uden mening: »P (på hovedet) N I A Q ?«. Det store, fornyede bæger 1867—68[5] er anbragt i en oprindelig kurv af trebladede, støbte liljer. Både drivning og ciselering er grov. På foden en skødesløst graveret indskrift med versaler: »Her Krgen Nielsen P[rovst] i Strø Herrit / Niels Olsen Kirkeve. / Lavrids Iensen Kirever.«; endvidere er der på en af fodens tunger anbragt et lille, støbt krucifiks. Under bunden indridset: »XXXVIII LOT«. Højde 22 cm. *Disk,* glat, med buklet kant, uden stempler.

Oblatæske 1863, glat, trind, med graveret konturkors og tornekrone i firpasfelt. 9,2 cm i tvm. Under bunden Københavns mærke 63, mesterstempel for Schrøder og Søn samt guardeinmærke: R. Hinnerup. 1831 anskaffedes en lakeret †*blikæske* til oblaterne[18].

N. .T. Termansen 1949

Vinkande 1841, Bing & Grøndal, af porcelæn, livid, med guldkors[6]. 1764 omtales et hollandsk †krus med låg i stedet for vinkande[11].

Berettelsessæt fra 1793, anskaffet efter at det forrige var gået til grunde ved præstegårdens brand[17], uden vinflaske; cirkulær fod med rundstav over hulstav, balusterskaft under indknebet skaftring, lavt, let udsvejet bæger. Under foden oblatskruegemme med fire stempler: Københavns mærke over 93, guardeinmærke F, månedsmærke skyttens tegn og utydeligt mestermærke, som dog nok må være det samme som på disken, PK for Peder Kragh, måske to stempler oven i hinanden. Futteral 1871[5], skindbeklædt træ efter kalkens form. Glat, forgyldt *disk,* under bunden stemplet PK (Bøje 735) for Peder Kragh.

Alterstager (fig. 14) o. 1650, 55 cm høje (sml. stage nr. 1 i Helsingør almindelig hospitals †kirke p. 530). 1840 blev et par blikalterlys istandsat[6]; 1884 lakeredes lysepiberne, og 1897 anskaffedes to lys på altret i stedet for de »nuværende« lamper[5]; sml. f.eks. under Skævinge (p. 1468).

†*Alterbog* købt 1801[27].

†*Røgelsekar*(?). 1764 nævner inventariet et gammelt jern-ildkar[11].

Messehagler. To nyere af rødt fløjl med guldkors og -galoner. 1620 var der

Fig. 13. Ølsted. Alterkalk; bæger fornyet 1867 (p. 1542).

M.L.J. 1970

to †*hagler,* en af fløjl med guldbrokade og en gammel af dobbelt damask[12], 1753 anskaffedes en af karmoisinrødt fløjl med kors og kanter af sølvgaloner[10]. Alle følgende hagler er røde.

Alterskranke (sml. fig. 7) 1747, af smedejern, udført af Rudolf smed i Skævinge (10 rdl. 48 sk.), malet 1748, sort med gule og cinnober sirater, af Hans Nielsen i Ganløse[10]. Den femkantede skranke, med fri adgang til begge sider for alterbordet[28], er fremstillet af rundjern med S-ornamenter og spiraler i tilknytning til de lodrette stivere. I forsidens fag ses Frederik V.s kronede spejlmonogram og i de to tilgrænsende fag står årstallet. Nu sortlakeret, også standernes messingklædte kugler.

Døbefont, romansk, af granit, kummen 55,5—59,5 cm i tvm. Roskildetype. Afløbshul, nu tilstoppet, ført skråt ud gennem den ene side. Foden af form som et terningkapitæl; både kumme og fod stærkt afbanet i nyere tid. 1766 flyttedes fonten fra tårnet op i koret[10]. 1865 forlanger synsforretningen, at malingen skal tages af døbefonten og foden, og at de - efter at være restaureret - gives en stenfarve[5] (sml. fig. 6 og 18).

Fig. 14. Ølsted. Alterstage (p. 1543).

M. L. J. 1970

Dåbsfad fra o. 1550, skænket 1012, sydtysk arbejde i svært gods, 52,5 cm i tvm. I bunden en drevet fremstilling af Bebudelsen omgivet af en nu næsten udpudset bort med minuskelskrift, i øvrigt indstemplede roset- og kogleornamenter i bund, lilje- og rosetornamenter på rand. På randen en smukt graveret indskrift med konturversaler: »Dette er Ølsted kierkens ornament til fonten. H. Christen Pedersen prest anno 1612« samt et Jesumonogram.

Dåbskande 1828[6], af tin, af den i amtet meget almindelige slangehankstype. På korpus graveret Frederik VI.s navnetræk. Mesterstemplet (jfr. Esbønderup p. 1028 og Kregme p. 1570) indvendig i bunden skjult af kedelsten. Låget er afbrudt.

Vievandskar(?). Del er uvisst, om en i en gård[29] i Store Havelse værende stor, rund granitkumme er et vievandskar eller i øvrigt har tilknytning til kirken. Den er råt forarbejdet på siderne men med velhugget, fladbundet forsænkning. Stenen skal være fundet i et gærde i byen.

Korbuekrucifiks (fig. 16), unggotisk, o. 1250, beslægtet med de fine krucifikser fra Vallensved (DK. Sorø p. 1038) og Særslev (Holbæk amt) og formentlig

Fig. 15a—b. Ølsted. Korbuekrucifiks, detaljer (p. 1546). N. J. Termansen 1950

fra samme værksted[30]. Af disse har Vallensved og Særslev mistet deres hovedbeklædning, således at det ikke kan afgøres, om de har haft metalkrone eller tornekrone[31]; Ølstedfigurens turbanagtige tornekrone (fig. 15b) er gammel, sikkert middelalderlig, men utvivlsomt sekundær[32]. Ligheden med de to førstnævnte krucifikser er gennemgående, dog er der indbyrdes småvariationer i lændeklæderne; Ølstedfigurens arme er en smule mere kødfulde end de to andres. Figuren måler 153 cm. Kun Ølsted og Særslev har bevaret deres noget molesterede kors, og de er helt forskellige (måske er de også fra forskellige værksteder). Ølsted-korset har mistet øvre og nedre del af den lodrette korsarm, der i øvrigt er bredere forneden end foroven. I de vandrette korsarmsfelter ses relieffer af Lukas' og Matthæus' symboler, oksen og englen, begge skåret med stor elegance (se fig. 15 a).

Krucifikset, der nu hænger på korets nordvæg, restaureredes 1950, og den oprindelige staffering på svær kridtgrund genfremstilledes, efter at mindst tre senere farvelag var fjernet[33]. Figuren har naturlig, »solbrændt« hudfarve, gyldent lændeklæde med rødt foer. Korset er vissengrønt i midtpartiet, har rød randbort med laserende grønne og røde ædelstensgruber. Gyldne evangelisttegn i blå felter med gylden ramme. Figuren, der før restaureringen kun var fastgjort til korset ved hjælp af de tre nagler, fæstnedes yderligere med et galvaniseret jern. — 1746 blev krucifikset »lige for kirken« malet med smukke farver[10]; 1865 ønskes det uskønne krucifiks ved kirkens indgang borttaget[5].

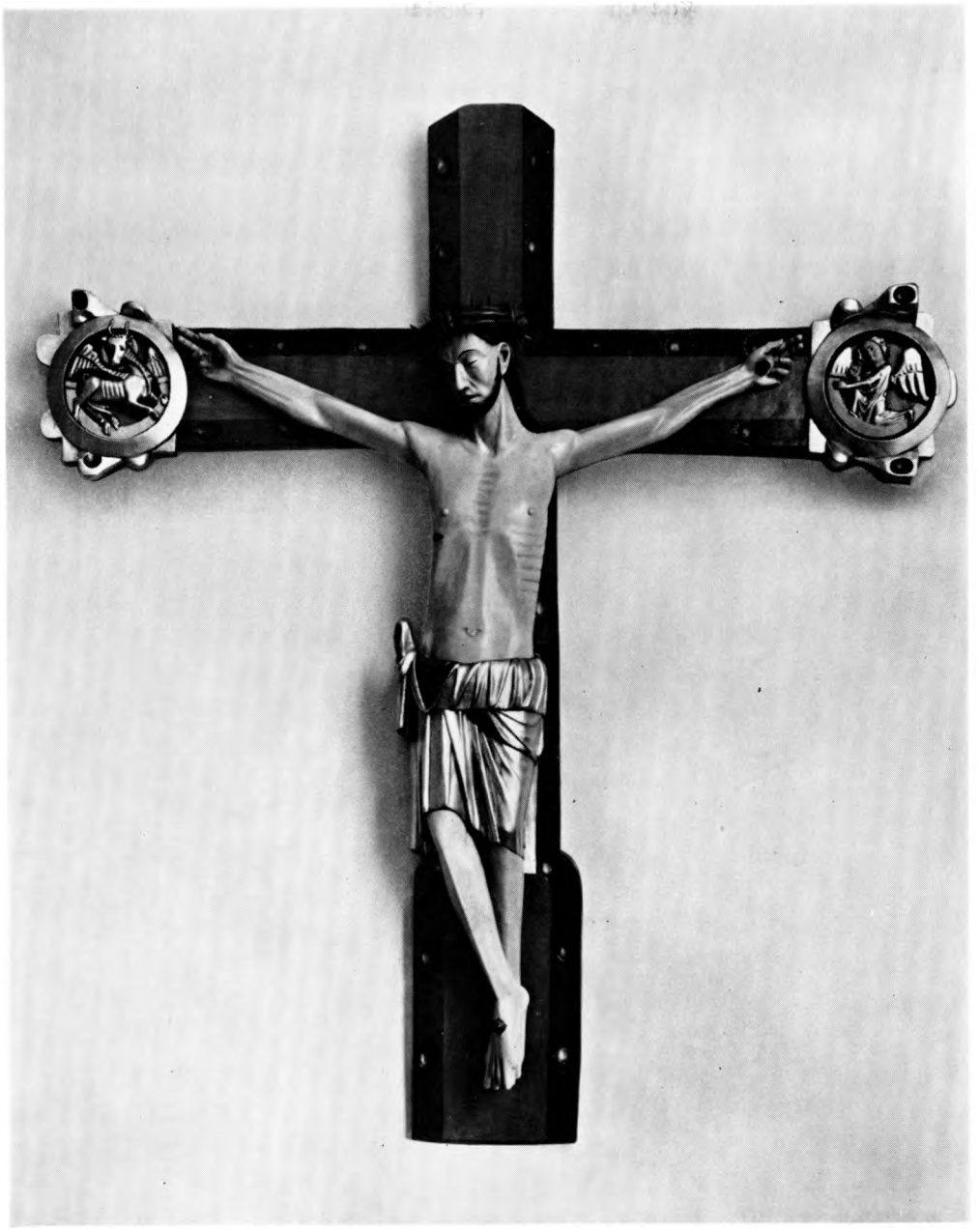

Fig. 16. Ølsted. Korbuekrucifiks (p. 1545). N. J. Termansen 1950

(†)*Korgitter* (jfr. fig. 7), samtidigt med stoleværket, nedtaget 1929 og lagt på loftet.[34] Ifølge beretningen fra 1922 var det af følgende beskaffenhed, da det stod på sin plads: »et ganske enkelt tralværk«, i midten en fløjdør, hvis overdel bestod af fire drejede søjler med skaftringe og et balusterformet led for-

neden. Underdelen havde en stor fylding med firkantet, forkrøppet rammeværk, bagsiden med »godt gammelt beslag: graverede låsetøjer og smukt svungne gangjern«. Døren flankeredes mod skibet af to toskanske halvsøjler på høje postamenter og havde til hver side et gennembrudt fastsiddende fag, mod nord med fire, mod syd med tre søjler. Arkitraven havde tandsnitgesims, som forkrøppede sig uden om halvsøjlernes frisefremspring, der hver havde den på egnen så almindelige bosse med indsvejede sider. Fyldingernes listeværk var som dørens. De udsavede topstykker (af fyr) sekundære, midtstykket formet som en slags opstigende sol, hvis stråler havde hjerteformede gennembrydninger. Egemalet, hvorunder ældre farver: blågråt og mørkegrønt. — 1827 repareredes kordøren med tre stk. nye, drejede piller[6]. Allerede 1865 og igen 1869 henstillede synet, at det brøstfældige tralværk blev borttaget[5]; dette skete som nævnt først 1929.

Prædikestolen kan stilbestemmnes til Bernt snedkers værksted i Slangerup, og blandt den lange række af stole fra dette værksted står den nærmest Lynge (Lynge-Frborg hrd.) fra 1604, der ligesom denne mangler den indre beslagværksarkade i storfelterne (sml. også Lille Lyngby p. 1519 fra 1614). 1619 flyttede Hans Bendtzøn snedker stolen »til et belejligere sted«. Opbygning, evangelister, hermer (fig. 17) og ornamenter svarer i det store og hele til de andre stole, der er udgået fra værkstedet efter 1600, se beskrivelsen under Frederikssund, (malet 1606, (p. 662), Alsønderup (p. 1450) og Tjæreby 1609 (p. 1403)). Opgangspanelet ændredes 1766, da Jens Christensen, Farum, nedtog stolen, indsatte ny stikbjælke og dobbelt gulv og gjorde en ny opgangstrappe med repos; bærepillen havde han udskiftet 1746[10].

Den fint og rutineret skårne *himmel,* der minder om den enklere over prædikestolen i Gørløse (Lynge-Frborg hrd.), er ved et reliefskåret årstal på nedhænget ved væggen dateret 1628. Den er sekskantet og har minutiøst udskåret rankeværk om et diademhoved i frisefelterne. Der er fire kartouche-topstykker, det ene med Christian IV.s kronede navneciffer, de tre andre, ens, har beslagværk omkring et kerubhoved og på to småspir med skællagte skiver siddende fugle. Mellem dem står tre dyde-statuetter, af hvilke kun Kærligheden har bevaret sit attribut, to børn. Loftet er rigt paneleret; i midtpartiets fordybede sekskant med æggestavramme er der en ophøjet sekskant, hvorfra Helligåndsduen hænger ned fra en roset, som indrammes af rigt skåret frugt- og bladværk ophængt i festons. Uden om den fordybede sekskant er der seks fyldinger, hver med et stort kerubhoved, i hvis hårbehandling barokken begynder at vise sig. På væggen et brædt med årstalskartouche og skæringer med frugtklaser under æggestavgesims; formodentlig har der oprindelig været et †rygbrædt herunder.

Prædikestolen står nu med en partiel staffering fra 1870, da det bestemtes, at stolen skulle restaureres og føres tilbage til sin oprindelige stil[5], himlen er ege-

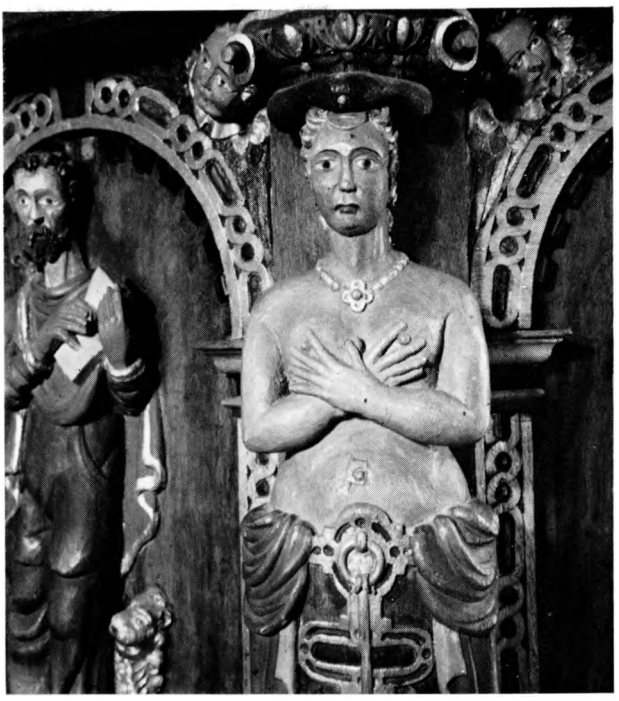

Fig. 17. Ølsted. Prædikestolsherme (p. 1548).

M. L. .J. 1970

træsmalet enten 1869 eller måske 1843, da der er tale om en restaurering af prædikestolen[35]. En afdækning 1957[36] bragte klarhed over stolens forskellige farvelag fra det nyeste (brunt) over hvidt med blå staffering på listerne, over egetræsmalingen 1869, over en 1700tals marmorering med røde lister og grønne rammestykker og ind til den oprindelige: sorte renæssanceornamenter på umalet træ. Bagsiden havde oprindelig været blå. Opgangspanelets to inderste fag står med marmorering, mens den første fylding og rammeværket er malet med sorte ornamenter direkte på træet samt et stort, korsformet Jesumonogram udført med pyntelige frakturbogstaver.

Timeglas, firefaget, købt 1747 hos kgl. sejlmager Westphal i stedet for et ældre; glassene sidder i et rødmalet træstativ med balustre, om glassene foroven og forneden er der forgyldt blik. Stativet er fastgjort på en smedejernsholder, der maledes 1748 af Hans Nielsen, Ganløse[10]. 1870 blev timeglasset f ø r t tilbage til prædikestolen[5].

Stoleværk med gavle svarende til stadernes i Torup (p. 1658), der 1627 leveredes af Christian snedker, Hillerød, nu med lave, stumpvinklede topstykker. Der er i alt 10 + 7 gavle i syd og 19 i nord, hvoraf de to vestligste par, der tidligere havde plads i tårnrummet (Mackeprang), er yngre, prydet med en stor, langstrakt rude. Alle har låger. Bortset fra rude-gavlene i vest, den østligste i syd og de to østligste i nord er de andre 29 ens med en halspilaster,

hvis skaft har skællagte skiver med en lille midttunge, frise og postament med beslagværksornamenter, alt indfattet i en profilramme med hammerudvidelser foroven og forneden (den nedre dog sekundært »rettet ud« på flere stader), helt igennem renæssancepræget[37]. De tre nævnte østlige gavle, der stammer fra degnestolen (jfr. nedenfor), er udformet efter samme system, men barokke. Halspilastrene har her tre lodrette rundstave over og under et glat midtfelt med en lang »kile« stukket ned i en »krampe«; over rundstavene er der et felt med en ring i hængsel og nederst et felt med en lille diamantbosse. Frisefelterne optages af en kartoucheagtig tavle med en stor ædelstensbosse i hvis halvcirkulære midtindskæringer der er mindre ædelstensbosser.

De fleste døre har en større rektangelfylding over en mindre liggende, undertiden kvadratisk; den østligste i syd og de tre østligste i nord har en større hammerfylding over en mindre liggende. De tre vestligste i syd og de syv vestligste i nord er eenfyldingsdøre, der oprindelig har hørt til rudegavlene. Alle gangjern er fornyet i 1700'rne og senere; nyere skyderigler.

De to øverste stole i nord er ved fjernelse af et sæde og et ryglæn omdannet til *dåbsstol,* mens stolen vest for denne er indrettet til *degnestol* med pult og offertavle. 1868 krævedes degnestolen indrettet i de to øverste kvindestole, og 1869 forlangtes den gamle †*degnestol* fjernet fra koret[5].

De yngre indgangspaneler har fyldinger udformet som store, flade ædelstensbosser. En stump ældre panel under prædikestolsopgangen med riflede rammestykker mellem rektangelfyldinger hidrører måske fra det ældste bevarede stolesæt, men kan være ældre.

Fra †*stolesæt,* måske fra 1560'erne som bl.a. i Tibirke p. 1330, stammer en enkelt gavl, af fyr med afrundet topstykke og foldeværk. Rester af bemaling viser cinnoberrrød indramning og rødbrun bund for skæringen. Endvidere ses rester af en blågrøn farve fra en senere staffering. — Fra samme tid er to høje, nu gennemsavede paneler, hver med fire omtrent hele foldeværksfyldinger og en sekundær grå farve. På våbenhusloft og hvælv.

1747 malede Hans Nielsen, Ganløse, alle stole, »som er 38«, som de tidligere var, udvendig grønne med hvide lister og indvendig røde[10]. 1827 repareredes stoleværket. »Forsiringerne« blev taget af de bageste og anvendt til reparation af de forreste[38]. 1842 omsattes og opmaledes staderne[36], og 1894 indrettedes dørene således, at de kunne lukkes[5]. Sidst er stolene restaureret 1957 (arkitekt Marinus Andersen), ved hvilken lejlighed der bl.a. opsattes nye gavle ved væggene, idet spor i kalklaget viste, at dette havde været det oprindelige forhold. Samtidigt prøveafdækkedes enkelte stader og døre ind til den første staffering[39], og alle stader nymaledes: grå låger, blå gavle med staffering i guld, gult, grønt, hvidgrå pilastre og lys blå roset, indvendig røde.

Skabe. 1764 omtales et rødt egeskab i sakristiets mur med tre låse og to

Fig. 18. Ølsted. Indre, set mod vest. M.L. J. 1970

nøgler samt et lidet, ubrugeligt, af skikkelse som en hylde uden dør[11]. Oplysningen går på to af de p. 1532 omtalte skabsnicher. Døren på det store vægskab er fra 1900'rne, men både bagklædning og sider (med noter for flere hylder) er af eg og uden tvivl samhørende med det 1764 omtalte, men ældre egeskab.

†*Skab.* 1662 nævnes et skab til bøndernes gevær[14].

Pengeblok med indskåret årstal 1793, 95 cm høj, med seks vandrette jernbånd på øvre halvdel. 1722 anskaffede Jens Rasmussen tømmermand et stykke egetømmer, tre alen langt, en halv alen i firkant, som er »afsadt« til en kirkeblok[10].

Pengetavle fra sidste halvdel af 1600'rne, med udsavet rygskjold, springlister og drejet håndtag. Sortmalet. I dåbsstolen. — 1764 nævnes to kollekttavler[11], 1804 tre fattigtavler[6].

Dørfløje. 1) 1638 mellem våbenhus og skib, bestående af fem 3,3 cm svære planker, der er stødt sammen og i øvrigt nu sammenholdes af tre tværrevler på bagsiden. På indersiden læses i flade jernbogstaver (versaler) mellem rækker af nagler med rosethoveder: »Friderick Wrne 1638«. De i store, flotte volutsving udløbende gangjern foroven og forneden er forsvundet, men deres aftryk ses i malingen. Svær, smedet ring på lille, gennembrudt beslag. Ydersiden mod våbenhuset har grove, nyere gangjern og spor af den oprindelige fine låsekasse med trekløveragtig afslutning. Grønmalet.

Ved sidste restaurering afdækkedes de senere farvelag, egetræsmaling og blågråt, ned til den grønne, der sikkert skyldes Hans Nielsen 1747 (sml. stolestader); den lå på en grå grundfarve, beslagene var hvide. Dørkarmen af fyrretræ havde kun de to yngste farvelag.

2) Mellem kor og sakristi (præsteværelse), måske samtidig med sakristiet, glat, bestående af 3½ egeplanke sammenholdt af gangjernene og en nyere revle. *Låsen*, der måske er yngre, blev repareret 1722[10].

(†)*Pulpitur* opsat 1618 af Laurids snedker i Slangerup og malet 1619 af Jørgen maler, nu sænket. Pulpituret, der er af fyr, hvilede oprindelig på otte piller, der 1769 sammen med trappen fornyedes af Søren Jensen, Farum. Brystværnet bestod og består af en række udsavede, nedad smalnende, kannelerede balustre mellem gesims med æggestav og fodbjælke, der har tandsnit under smalfelt med fladsnitslyng endende i fuglenæb. Midtstykket (fig. 19) er et fyldingsparti med arkade, hvis skrævende pilastre svarer til balustradens balustre, men har vaseformede kapitæler; bueslaget og partiet deromkring er dekoreret med beslagværk. Ved sidste ændring anbragtes pulpiturskranken i kirkens vestende under orglet, i plan med dettes façade og med underkant 30 cm over gulvet.

Ved sidste restaurering afdækkedes midtfyldingens senere farver, hvidt og grågult (som understrygning for egetræsmaling) ned til en staffering fra 1746 ved Hans Nielsen[10], der da malede dukkeværket for pulpituret og fyldingen i midten »med smukke farver«, d.e. marmorering med blåt i pilastrenes kannelurer; gesimsen fik blåt og grønt. Herunder konstateredes en oprindelig, men meget afskallet staffering, muligvis et våbenskjold i fyldingen og på pilastrene orange med cinnober i kannelurerne. På skrankens nordside afdækkedes fraktur samt et årstal fra 1740'rne; herunder sås ældre, oprindelig skrift. Nu er der med fraktur malet et citat fra Matth. 5,3 og 6: »Salige ere« etc. efterfulgt af »Anno 1957«.

Orgel 1935, leveret af J. Starup og søn, otte stemmer, et manual og pedal, afløste †*orgel*[40] købt brugt o. 1904 fra Kregme[41] (p. 1575).

Tre *salmenummertavler* fra 1803, da der anskaffedes fem tavler til den nye salmebog[6]; de svarer til Skævinges (p. 1474) o.a. På den ene, som er af dobbelt

Fig. 19. Ølsted. Midtstykke fra †pulpitur, opsat 1618. (p. 1552).

M. L. J. 1970

længde, står med hvid fraktur: »Ved Kirkegangskoner«, »Ved Daaben«, »Ved Skriftemaal«, »Ved Nadveren«, »Ved Brudevielse« og »Ved Ligbegravelse«. Ny staffering med gråbrun bund og sort rammeværk med lidt guld. — 1871 forlangtes de sorte tavler egemalet[5].

†*Præsterækketavle.* 1738 noteres, at præsterækken efter reformationen »for nogen tid siden« med sort var aftegnet på »kirkemuren«; men da kirken 1709 blev »udrettet«, blev den udslettet, efter at en afskrift var taget[42].

Lysekroner, nyere. På fig. 7 ses to vældige †lysekroner af støbejern med seks petroleumslamper i halvkugleformede, gennembrudte skåle.

Kirkeskib, »Dannebrog«, tremastet bark med to lag kanoner, kronet dyr som gallionsfigur, agterspejl med 2x8 vinduer hvorunder navnet[43]. 1 skibets østfag.

Ligbåre 1812. To bærestænger på ben og forbundet med tre lænker; sortmalet med hvid skriveskrift: »Denne Liigbaare er bekostet af J. P. S. 1812 / Min Lifvetid er ome, til Graven maa jeg kome«. Over skibets vestligste hvælv.

Sejerværk, nævnt tidligst 1661[14], døgnværk med timeslagværk, i smedejernsramme samlet med kiler. De to værker er anbragt således, at rammens centralstiver er fælles for den ene ende af akslernes tophuller. Rammens største højde 116,5 cm, længde 136,5 cm, bredde 75 cm. Hjørnestiverne og de lodrette stivere på langsiden er forneden forlængede Lil udadbuede ben, mens de foroven afsluttes af pyntespir i form af spiraler af fladjern. Oven på hjørnespire-

nes spiraler, tilsyneladende dog ikke på den sydvestre, er spor af en nu afbrækket top, formodentlig en modsatrullet spiral. Der synes ikke at forekomme jernstempler. Stiftgang med ca. 180 cm langt jernpendul med gammel linse. Endnu spor på akslerne af en tidligere hagegang. En endnu tidligere lodret spindelgang har sat sig spor i form af et hul i centralstiveren for det nederste spindelleje. Af ældre detaljer i det stærkt fornyede værk er tilbage trævalser med hesteskoformede spærhager, større dele af slagværket med usædvanligt kraftige hjerteskive- og vindfangsaksler, valsehjulet med seks hammerstifter og blindfælg samt den tunge, profilerede ifaldsarm, hvoraf selve armen er snoet. Udløsningsmekanismen er nu to-sidig, men synes ændret en del[41].

Gammel urhammer samt de formodentlig oprindelige stenlodder med jernbandager i behold. Transmission til urhammer, lodder og visere moderne. Kvadratisk kobbers*kive* med forgyldte romertal og årstal 1893 asymmetrisk på tårnets vestfaçade nær sydvesthjørnet[45]. Værket, på moderne stol, står i den søndre ende af klokkerummet. Bræddeskillerum mellem klokkerum og urkammer er fra 1953.

Klokker. 1) 1590, støbt af Borchart Quellichmeier. Indskrift med versaler i to linier mellem korsblomstfriser: »Verbvm domini manet in æternvm Borchard Gelgether me fecit anno 1590 Niels Ølsenn Larvs Ienssenn kircke werger til Olsste kircke« (»Herrens ord bliver i evighed. Mig gjorde Borchart »gulstøber«). Tvm. 100 cm.

2) 1766, støbt af Henrik Hornhaver. Indskrift med versaler i een linie mellem en mindre og en større, rig rocaillefrise: »Me fecit Henrich Hornhaver Fridrichswærck Ao 1766« (»mig gjorde H. H., Frederiksværk«). På legemet Christian VII.s navnetræk. Tvm. ca. 95 cm. Nyere vuggebomme af træ[46].

†*Klokke.* Ved klokkeskatten 1602 modtog Kronborg kobbermølle en klokke på 2 ½ skippund 1 lispund[47].

Gammel *klokkestol* af eg til to klokker, bindingsværk med Andreaskors i hel og i halv højde samt skråstivere; nyere jernforstærkninger.

GRAVMINDER

Epitaf 1615 over præsten Chr. Pedersen Colding og hustru. Indskriften meddeler på latin med versaler, at her hviler asken af Christierni Petri Colding, som i en alder af 53 år, efter 23 års tjeneste, døde i februar måned, samt hans hustru, Dorthea Krag, død <28. maj 1629>. Bekostet af efterfølgeren Chr. Pedersen Arrebo (Arboensis). Enkelt epitaf af træ med åben trekantgavl, små sidevinger og kartoucheformet hængestykke, hvori det reliefskårne årstal. Nyopmalet før 1912 og står nu med moderne, forgyldte versaler, rammen stafferet med sort, mørkeblåt, mørkebrunt og guld. På korets sydvæg.

Gravsten, hørende til epitafiet, med fordybet versalindskrift på latin: Chr. P. Colding døde 3. febr. 1615, Dorothea Krage, død <28. maj> 16<29>. Bekostet af efterfølgeren. Sort skånsk eller bornholmsk kalksten med ortoceratitter, ca. 195x115 cm. Den korte femliniede indskrift fylder knap den øvre trediedel. Suppleringen af hustruens dødsdato amatørmæssig og kan være sket i nyere tid. I korgulvet foran alterskranken, neden for epitafiet.

KILDER OG HENVISNINGER

RA. DaKanc. 1591- -92. Fortegnelse på kronens gejstlige gods, indsendt af lensmændene i henh. til kgl. missive af 28. dec. 1590, Sjælland. — Se i øvrigt arkivalier for Frederiksborg amt i almindelighed p. 30.

Nationalmuseet. Indberetning af J. B. Løffler 1891 (bygning og inventar), Chr. Axel Jensen 1898 (bygning, kalkmalerier og inventar), Eigil Rothe 1902 og 1920 (kalkmalerier), M. Mackeprang 1922 (bygning og inventar), N. J. Termansen 1949 (kalkmaleri samt restaurering af nederlandsk altertavle) og 1950 (restaurering af korbuekrucifiks), Mogens Larsen 1953 (kalkmalerier), Aage Sørensen 1953—55 (prædikestolspanel og stolestader, afdækning med farvetegninger), Marinus Andersen 1954—56 (stoleværk) og 1957 (inventarets ældre og nye staffering), Egmont Lind 1960 (kalkmaleri) samt Olaf Olsen 1969 (vievandskar?). — Undersøgelse af Elna Moller 1968 og 1971 (bygning), Henning Render 1968 (bygning) samt Erik Moltke 1968 og 1970 og Marie-Louise Jørgensen 1971 (inventar). Bygningsbeskrivelse ved Elna Møller, inventarbeskrivelse ved Erik Moltke, beskrivelse af sejerværk ved Hans Stiesdal og af orgel ved Ole Olesen.

Fyldige *udskrifter* af arkivalier kirken vedr. findes i NM. 2. afd.

Tegninger i NM. Farvelagt tegning af tårngavlen af J. R. Løffler 1891, plan samt opmåling af syddør af Hans Hansen 1922.

Litteratur. Jan Steenberg: Ølsted kirke, i ÅrbFrborg. 1951, p. 18—46.

[1] Repert. 2. rk. nr. 164. [2] NM. 2. afd. Håndskrifter. Hans de Hoffman: Siellands Kirckers etc. Beskrivelse 1755—73, jfr. Trap III. [3] Landebogen p. 174. [4] NM. 2. afd. Håndskrifter. Hans de Hoffmann: Siellands Kirckers etc. Beskrivelse 1755—73. [5] LA. Sjællands stiftsprovstearkiv. 1864—99. Synsprotokoller for kirker og præstegårde. [6] RA. Rtk. Rev. rgsk. Amtsrgsk. Frederiksborg amtsstue. 1797 III—1799 III og 1800 II—1848 II. Kirkergsk. [7] Jfr. Roar Skovmand, i ÅrbOldkHist. 1942, p. 157. [8] Kgl. Ribl. Folkemindesaml. [9] Kgl. Ribl. Additamenta. 153, fol. Lauritz de Thurah: Samlinger til en beskrivelse af Danmark. I, jfr. note 4. [10] RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1721—80. Sjællandske rytterdistrikters kirkergsk. [11] LA. Sjællands stiftsøvrigheds arkiv. 1764. De kgl. kirkers inventarier. [12] RA. DaKanc. Seks års kirkergsk. [13] 1618 (note 12) indsattes nye vinduer og døre. [14] RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1661 -72. Strø hrd.s kirkergsk. [15] RA. Rtk. Rev. rgsk. Kirkergsk. 1713—19. Sjællands stifts kirkergsk. [16] Jfr. Eigil Rothes indberetning 1902. Rothe opgiver tidsintervallet mellem 15(54 og 1579, jfr. i øvrigt p. 1536 med note 21. [17] LA. Amter. 1784—1800. Breve og dok. vedr. de kgl. kirker og skoler. [18] RA. Rtk. Bygningsadm. 1782—1848. Registre til journalen. [19] Jfr. f.eks. R. Keyser: Den norske Kirkes Historie, Christiania 1858, p. 594 f., 640 f. samt register. [20] Præsten meddelte 1902, at da der for 15—16 år siden anbragtes en kakkelovn i umiddelbar nærhed af den mellemste gjordbue, skallede kalklaget af, så at noget af indskriften blev synlig; med en almindelig kost fejede man så højere oppe og længere nede, og indskriften var afdækket. [21] Kr. Erslev: Danmarks Len og Lensmænd p. 87. Lene Vifferts forhold til Havelsegård efter mandens død 1564 er ikke oplvst, men

samme år fik hun livsbrev på Dalby kloster, hvor hun døde. [22] RA. Landbrugsministeriet. Domænekontoret. 1858, 1860. Bygningsdomænejournal. [23] Regning 1874 fra malermester C. Weber, København, jfr. LA. Kgl. Bygningsinspektører. Meldahl. 1873—94. Domænekirkerne XXII—XXIVb. [24] Til Kristusfiguren i Gravlæggelsen sml. Gravlæggelsen i Hökhuvud kirke (SvK. Uppland II, 2, p. 778 fig. 641), et Antwerpen-arbejde fra begyndelsen af 1500-tallet. [25] Ved konservator N. J. Termansen. [26] Arne Bruun Rasmussens auktion 22. marts ff. nr. 14; her betegnet »Leydner-maler, 16. årh. Fløjene dekoreret på ydersiden med blomster i vaser. Malet på træ, 118 x 82 cm«. [27] Ifølge kgl. resolution af 26. marts 1751 skulle Enevold Ewald: Den bibelske Concordantz 1—3, 1748—49, være ved alle kongens kirker. Ølsted kirkes var brændt ved ildebranden i præstegården 1793, men provst Ussing »overkom« den til den halve pris ved en auktion og købte den til Ølsted kirke (note 6). [28] Muligvis udvidet 1867? Se alterbord. [29] Tilhørende gårdejer Hans Hansen. [30] Fra dette værksted stammer sandsynligvis også den øverste del af en krucifiksfigur, nu i Bregninge kirke, Sunds hrd., Fyn. [31] Bregningefiguren har derimod trækrone (nu uden blade). [32] Selv om konservatorberetningen ikke nævner dette forhold. [33] Konservator N. J. Termansens beretning lyder: »Oprindelig staffering paa tyk kridtgrund. Figuren kodfarve; haar og skæg mørkebrunt; tornekrone grøn; lændeklæde guldfarvet sølv, dets for rød zinnober. Korset grønt med zinnoberrøde kanter, paa de lodrette arme i en bredde af 6,5 cm og paa de vandrette i en bredde af 5,5 cm. I ædelstenshullerne er fundet poliment og rester af efter alt at dømme lasurfarvet sølv. Oksen guldfarvet sølv, øjne og næsebor røde. Englen guldfarvet sølv, ansigt og hænder kodfarve. Begge skriftbaand hvide, men farven var her saa afgaaet, at ingen rester af indskrift var bevaret. Bund ved evangelisttegn blaa smalte [dette kan ikke være oprindeligt, da smalte først kom i brug efter 1550]. Deres indramning guldfarvet sølv med zinnoberrøde inderkanter. Den mere ornamentale udformning uden for de cirkelrunde indramninger havde guldfarvet sølv med lasurfarver i ædelstenshullerne«. — I sammenhæng med farvelag C (dvs. det tredieøverste lag) fandtes nederst på korset på sort farve hvidgul kursiv: »NOS. MID. 1770« (dvs. deres initialer, som har bekostet denne staffering).
[34] Topstykker og en del balustre ligger spredt over skibets vestligste hvælv, resten står på våbenhusloftet. [35] RA. Rtk. Bygningsadm. 1841—50. Kopibog. [36] Ved Aage Sørensen. [37] På skibets hvælv og våbenhusloftet ligger tre gavle og en låge. Gavlene er af den her nævnte type, men de to er ændret og har først været forsynet med halspilaster som de 29 ens. [38] BA. Rtk. Bygningsadm. 1821—27. Beregninger og overslag o. bygningsarbejder, jfr. note 6. [39] Fra kunstmaler Aage Sørensens beretning hidsættes følgende uddrag: Fra 1926 til 1957 var der hvidt med blåt, rødt og guld på gavle og låger, en varm grå på bænkene. Fra 1869 til 1926 var træværket egemalet. Under egemalingen lå Hans Nielsens udvendig grønne, indvendig røde staffering, der gentog en tidligere staffering i samme farver, men havde overmalet denne stafferings nummereringer. Herunder lå den oprindelige maling, en mørk blå farve, »om hvis oprindelse der ikke kan siges noget sikkert«. [40] Foto fra 1922 i NM. [41] RA. Kultusministeriet. 1. dep. 1848—1916. Journalsager, året 1903; oplyst af Ole Olesen. [42] LA. Bispearkivet. 1738—1817. Specielle indberetninger; listen stemmer med den i Wibergs præstefortegnelse bortset fra, at Wibergs nr. 8 og 9 var udeladt. [43] Ophængt efter 1952. [44] Værket blev 1713 repareret af urmager Søren Bentzøn, København (note 15), 1730 af urmager Hans Rasmussen, Herstedvester (note 10), 1777 (hovedreparation) af urmager Jens Hansen, Esbønderup (RA. Rtk. Sjællandske kontor 1776—79. Udskrift af kirkekassens rgsk.), 1803 af urmager Ringstrøm, Udesundby (RA. Rtk. Bygningskontoret. 244.66—84. Journaler 1782—1826, jfr. note 6). 1826 nævnes, at uret ikke har gået i mange år, men 1828 er det repareret af L. Jørgensen og samtidig anskaffes nyt urhus, ny skive og viser (note 6). 1953 er uret hovedrepareret af Bertram Larsen, København (messingskilt på stolen). Om det er ved denne lejlighed, de gennemgribende fornyelser, navnlig af gangværket, har fundet sted, eller om der i nyere tid forud herfor er gået en hovedreparation, kan ikke afgøres. [45] 1741

nævnes, at urskiven tidligere har siddet på tårnets sydside under lydhullet (note 10). 1828 anskaffes ny skive og viser, der atter fornyes 1841 (note 18) og opmales 1889 (note 5). Om skivens nuværende årstal refererer til en fornyelse eller en opmaling vides ikke. [46] E. Gribsø, i ÅrbFrborg. 1934, p. 110 f. [47] DaSaml. I, 99 f.

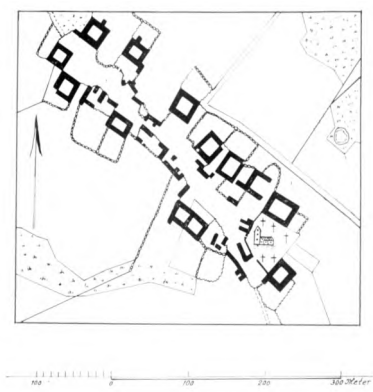

Fig. 20. Ølsted. Landsbyplan.